

The problems in developing students' writing skills in English language and solution ways of them

Author **Gulnara Abdullayeva**

Baku, Nasimi district, secondary school number 5, English Teacher, Honored Teacher, Azerbaijan. E-mail: gulnare_abdullayeva@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0001-5260-7152>

Abstract The research article aims to investigate internal and external problems of high school students' English language writing skills in Azerbaijan. The observations and questionnaires were conducted in data collection using a purposeful sample for this study. This study reveals some findings related to students' low writing skills. The article identifies internal and external problems of students.

Internal problems in writing are: 1) lack of motivation to learn in English; 2) difficulty in choosing appropriate words in writing process; 3) lack of adequate vocabulary; 4) difficulty in writing words; 5) difficulty in writing sentences in accordance with the relevant grammatical rules; 6) a tendency to passive learning in classroom activities.

External problems are: 1) lack of experience in presented writing samples; 2) lack of student motivation; 3) inadequate time; 4) lack of teacher feedback; 5) practical shortcomings.

Modern writing strategies have been explained in overcoming these problems. The various effective and useful methods in developing writing skills have been explained during the experiment. In addition, the article shows students' some guidelines on how to solve their problems in writing.

Keywords Writing skills, motivation, spelling, internal and external problems, assessment.

<http://dx.doi.org/10.29228/edu.157>

To cite this article: Abdullayeva G. (2020). The problems in developing students' writing skills in English language and solution ways of them. *Azerbaijan Journal of Educational Studies*. Vol. 691, Issue II, pp. 37–50.

Article history: Received — 21.04.2020; Accepted — 25.05.2020

Şagirdlərin ingilis dilində yazı bacarıqlarının inkişaf etdirilməsində yaranan problemlər və onların aradan qaldırılması yolları

Müəllif **Gülnarə Abdullayeva**

Bakı şəhəri Nəsimi rayonu 5 nömrəli tam orta məktəbin ingilis dili müəllimi, Əməkdar müəllim, Azərbaycan.

E-mail: gulnare_abdullayeva@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0001-5260-7152>

Annotasiya

Tədqiqat məqaləsi Azərbaycanda ümumi təhsil məktəblərində yuxarı sinif şagirdlərinin ingilis dilində yazı qabiliyyətində daxili və xarici problemləri araşdırmaq məqsədi daşıyır. Bu tədqiqat üçün məqsədyönlü nümunə istifadə edərək məlumatların toplanmasında müşahidələr və anket sorğusu aparılmışdır. Məqalədə şagirdlərin yazı qabiliyyətinin aşağı olması ilə bağlı bəzi məqamlara toxunulmuş, habelə təhsilalanların yazı prosesində üzləşdiyi daxili və xarici problemlər araşdırılmışdır. *Daxili problemlər:* 1) ingilis dilini öyrənməkdə motivasiyanın az olması; 2) yazılı şəkildə uyğun sözləri seçməkdə çətinlik; 2) müvafiq həcmdə lüğətin olmaması; 4) sözləri yazmaqda çətinlik; 5) cümlələri müvafiq qrammatik qaydalara uyğun yazmaqda bağlı problem; 6) tədris prosesində passiv öyrənmə meyli. *Xarici problemlər:* 1) yazı mərhələləri haqqında biliklərin olmaması; 2) şagirdlərdə motivasiyanın olmaması; 3) qeyri-adekvat vaxt; 4) müəllim rəyinin verilməməsi; 5) praktiki çatışmazlıqlar. Qeyd olunan problemlərin aradan qaldırılmasında müasir yazı strategiyaları izah edilmiş, yazı bacarıqlarının inkişaf etdirmək üçün müxtəlif səmərəli üsulların eksperimentdə tətbiqi öz faydasını vermişdir. Bundan əlavə, məqalədə şagirdlərə yazılı şəkildə öz problemlərini necə həll etmələri üçün bəzi qaydalar göstərilmişdir.

Açar sözlər

Yazı bacarığı, motivasiya, orfoqrafiya, daxili və xarici problemlər, qiymətləndirmə.

<http://dx.doi.org/10.29228/edu.157>

Məqaləyə istinad: Abdullayeva G. (2020). Şagirdlərin ingilis dilində yazı bacarıqlarının inkişaf etdirilməsində yaranan problemlər və onların aradan qaldırılması yolları. «Azərbaycan məktəbi». № 2 (691), səh. 37–50.

Məqalə tarixçəsi: Göndərilib — 21.04.2020; Qəbul edilib — 25.05.2020

Giriş / Introduction

Məlum olduğu kimi, yazı fəaliyyəti şagirdlərin həyatının böyük bir hissəsidir. Gündəlik həyatımızda şagirdlər əvvəlkindən daha çox yazmağa meyilli olurlar. İngilis dilində produktiv bacarıq hesab edilən yazı fəaliyyəti onların digər dil bacarıqlarının qazanılması sayəsində formalaşır. Çox mütləq edən, hekayə, mətn və s. oxuyan şagirdlərin yazı bacarıqları heç bir baryerlə üzləşmir, daha yaxşı yazır və geniş söz seçiminə malik olurlar. Bundan əlavə, daha çox müzakirələr aparırlar, dialoq quranlar fikirlərini tam geniş formada yazılı izah edə bilirlər. Bu baxımdan, tədqiqat işi şagirdlərin inşa yazılarına, hekayə, jurnal, məktub və digər yazı formalarının təkmilləşdirilməsinə istiqamətlənib. Buna baxmayaraq, məktəblərdə ingilis dilinin tədrisində yazı fəaliyyəti zamanı kifayət qədər problemlər araşdırılmış və bəzi təkliflər zəruri hesab edilmişdir. Milli Qiymətləndirmənin 2019-cü il nəticələrinə görə, yuxarı sinif şagirdlərinin yalnız 24%-nin yazılı bilik səviyyəsi yüksəkdir, 5%-nin isə düzgün qaydada yazdığı müşahidə olunur.

İngilis dilində yazı dedikdə, tədrisdə daha çox tapşırıqların yazılması, boş qalmış yerlərin doldurulması, qısa cavabların verilməsi başa düşülür. Yazı bacarıqları zəif olan şagirdlər ali təhsilə qoşulmaq istəsələr də, bu problem onların gələcəkdə karyera uğurlarına da mane ola bilər. Yazı bacarıqları zaman mahiyyəti baxımından müəyyən qədər çətin formalaşır. Əslində, ingilis dilinin öyrənilməsində məqsədyönlü vasitələrlə yazı problemlərini aradan qaldırmaq olar. Yazıda söz və ideyaları təşkil etmək, fikirləri çatdırmaq səriştəsinə qədər bir sıra kompleks dil bacarıqlarının ustalıqla birbaşa istifadəsi tələb edilir. Təqdim olunan yeni elmi-nəzəri ideyalar ingilis dilinin tədrisi metodikasında yazı strategiyalarının şagirdlərin psixoloji-fizioloji və linqvistik qabiliyyətlərinə uyğun tədrisini təşkil edir.

E.Bodrova, D.J.Leonq, M.Kley və S.Halivel [Bodrova E. & Leong D.J., Clay M., Halliwell S. 2006, s. 34-46] yazırlar ki, yazı virtual fəaliyyətimizin əsas hissəsi kimi, duyğu və düşüncələrimizi çatdırmaq üçün ən güclü vasitələrdən biridir. O həmçinin məktəb tədris proqramının nail ola biləcəyi bir nəticə kimi fənlər və siniflər arasında nailiyyəti nümayiş etdirmək üçün bir vasitədir.

Əsas hissə / Main part

Peşəkar məktəb yazısı

Məktəblərimizdə yazı qabiliyyəti standartlara uyğun tədris edildikdə, şagirdlərin sinif səviyyəsində gözləntilərinə cavab vermək daha təsirli ola bilər. Peşəkar səviyyəsi yüksək olan məktəb şagirdlərinin səhvsiz esse planlaşdırmağı, hazırlamağı

və tamamlamağı, oxuyub təkrar etməsi onların ən adekvat bacarıqları hesab edilir. Yuxarı sinif şagirdləri yazı janrlarının növləri olan povest, hekayə, şeir, təsviredici inşa, məktub, hesabat və çıxışların yazılması qaydalarını bilməlidirlər ki, istənilən yazı formasının tərtibatında problemlə üzləşməsinlər.

Məktəb şəraitində keçirilən yazı müsabiqələrində seçilmiş layihələri nəzərdən keçirərkən şagirdlərin əsas bir mövzunun inkişafını, məzmunun məntiqi təşkili və fikirlər arasında məntiqi əlaqələr yaratması vacib mərhələlər hesab edilir. Bütün bunlara baxmayaraq, yazının yuxarı sinif şagirdləri tərəfindən gözlənilən standartlara uyğun yazılmasında bir çox problemlər müşahidə olunur.

Yazının ümumi problemləri

İngilis dilində seçilmiş mövzu üzrə yazı nümunəsini təqdim etmək üçün şagirdlərin yazılı düzəlişlərə ehtiyacının olub-olmadığını öyrənmək lazımdır və bunun üçün müxtəlif vasitələr vardır. Şagirdlərin problemləri daha çox esse yazarkən üzə çıxır. Bunu aradan qaldırmaq üçün təhsilalanlara mövzunu qısaca şərh etmək, paraqrafları ardıcıl bölmək, onlar arasında əlaqələndirici bağlayıcıları düzgün seçmək, uyğun söz tapmaq və orfoqrafik qaydalara düzgün əməl etmək yollarını öyrətmək lazım gəlir. Hazırlanmış yazının qiymətləndirilməsində, öncə, qısa paraqraf yazmaq, fikirləri ardıcıl şəkildə ifadə etmək, uyğun söz seçimi, müxtəlif cümlə quruluşları və düzgün dil anlayışlarından istifadə etmək meyarları üzrə bacarıqlar ölçülür. Şagirdlər göstərilən sahələrin hər hansı birində problem yaşayırsa, bu onların standart test yazılarında da yaxşı nəticə qazanmaq qabiliyyətinə mane olur.

Şagirdlərin yazısında ən çox nəzərə çarpan səhvlər hansılardır?

- a) qrammatika, orfoqrafiya və durğu işarələrində səhv etməsi;
- b) zəif qurulmuş cümlələr və uyğun olmayan söz seçimlərini tapması;
- c) təşkilat və ya dəstəkləyən fikir çatışmazlığının olması;
- d) yazı mətnində məzmunu uyğun əsas ideyanı müəyyən etməsi.

Universitetə və ya kollecə qəbul olan şagirdlər nə üçün ingilis dilində yazmaqda çətinlik çəkirlər? Bir çox komponent bacarıqlarını əhatə edən mürəkkəb, intellektual iş olan yazı bəzi şagirdlər tərəfindən qismən mənimsənilir. Bu, qeyd olunan səbəblərlə izah olunur:

- Yazıdan əvvəl oxu anlayışına az malik olmaq;
- Analitik bacarıqlara yiyələnmək;
- Qrammatik qaydaları, cümlə quruluşunu, orfoqrafiyanı və s. mənimsəmək;
- Yazı mətnini planlaşdırmaq;
- Fikirləri dəqiq və qısa şəkildə çatdırmaq;
- Əsaslandırılmış, nümayiş etdirilən dəlilləri gətirmək;

- Sübutları effektiv şəkildə istifadə etmək və mənbələrdən lazımı şəkildə istifadə etmək.

Şagirdlərin bu sahələrdə bacarıqları olmadıqda, yazıları bir çox cəhətdən qrammatik qaydalara uyğun olmaya və uğursuz ola bilər. Əsas səbəblərdən biri də təhsilalanların yazılı mətni oxumaq bacarıqlarının zəif olmasıdır. Müşahidələr göstərir ki, yazının digər dil bacarıqları ilə integrativ tədris olunmaması onun səmərəsiz başa çatmasına səbəb olur. Oxudan sonra yazı, dinləyib-anlamada yazı və şifahi söhbətlərin yazı ilə tamamlanması və s. kimi integrativ fəaliyyətlər yazının daha tez anlaşılacaq şəkildə tədrisinə əsas verir. Məsələn, oxuduqları mətnin əsas ideyasını seçə bilmək, planlaşdırmaq, başlıqları qısa adlandırmaq, meta-ıdrak bacarıqlarına sahib olmaq bu problemi tez aradan qaldırır.

Tədqiqat üzrə seçilmiş ümumtəhsil müəssisələrində (2019) XI sinif məzunları məlumat verdilər ki, məktəblərdə ən çox verilən yazı tapşırıqları onlardan yeni təkliflər etməyi və fikirləri dəstəkləməyi tələb edir, məlumatları ümumiləşdirməyə və sintez etməyə ikinci dərəcəli əhəmiyyət verilir.

Şagirdlərin yazı işlərini təhli edərkən, arqument gətirmək, onların yazıda olan problemini müəyyənləşdirmək və onun həlli yollarını təklif etmək, öz təkliflərini bildirmək və ya rəy əsasında yenidən baxmaq vacib tələblərdəndir. Bundan əlavə, milli qiymətləndirmə və buraxılış imtahanları nəticələrinə görə (2018) aparılan bir araşdırmaya əsasən ümumi təhsil müəssisələrində dərs deyən müəllimlərin 61%-i şagirdlərinin heç vaxt beş səhifədən çox olmayan bir sənəd yazmadıqlarını söylədi. Təhsilalanların mürəkkəb yazı bacarıqlarının inkişaf etdirmək üçün kifayət qədər təcrübəyə malik olmadıqlarını bununla izah etmək olar.

Bundan əlavə, şagirdlər ingilis dilində mətnin məzmununa uyğun olmayan söz və ifadələr seçir, səhv qrammatik konstruksiyalardan istifadə edir və çətin qrammatik struktura malik yazı nümunəsi təqdim edirlər. Belə olan halda, mətnin məzmununu anlamaq çətin olur və bu məqsədlə, şagirdlərin əvvəlki yazı təcrübəsini və yazı xüsusiyyətlərini nəzərə almaq lazım gəlir. Çox vaxt əvvəlki biliklər üzrə tapşırıqları daha səmərəli tərtib etmək və bu istiqamətdə bacarıqları inkişaf etdirmək zərurəti yaranır. Hətta əvvəllər yazmış olduğu mətni daha geniş şəkildə davam etdirmək də olar. Bu məqsədlə, tədqiqat işi, təlim prosesi, müəllim fəaliyyəti və metodiki yanaşmaların öyrənilməsi zəruru hesab edilir.

Yazının təkmilləşməsində müəllim amili

D.Nunana görə [Nunan D. 2003, s. 13], tədris proqramında yazının geniş bir fəaliyyət çərçivəsində tədrisi yuxarı sinif şagirdləri üçün istifadə ediləcək məlumatların toplanması üsulları və prosedurları onların ehtiyaclarının təhlili adlanır. Bununla müəllim, şagirdlərin əvvəlcədən qazandığı potensial bilik və

bacarıqları, ingilis dilində edə bilmədiklərini öyrənməlidir. D.Nunan öz tədqiqatlarında qeyd edir ki, yazı prosesində müəllimlər təhsilalanların hansı problemlə üzləşdiyini bilməkdə çətinlik çəkirlər. Hər bir şagirdin yazı bacarıqlarını nəzərə alan müəllim yazının təşkilində və vaxt seçimində məlumatlı olmalı, mövzu seçimində onlara sərbəstlik verilməsini təmin etməli, mövzu üzrə plan yazmasını, çox uyğun söz seçməsinə, əsas ideya üzrə sübut və dəlillər toplamasını tapşırmalıdır. Əvvəlki biliklərin mövzuya dəstək verməsini xatırlatmalı, yazıdan əvvəlki fəaliyyətləri düzgün seçməli və yazıya həvəsləndirməlidir.

Yazıdan əvvəlki fəaliyyətdə yazılacaq mövzu üzrə yönəldici suallar verilməli, mövzu ətrafında şəkillər, filmlər nümayiş etdirilməli və hadisələr xatırladılmalıdır. İlk məlumatvermə növbəti mərhələnin təşkilinə təkan verir və yazının əsas mərhələsi başlayır.

D.Nunana görə [Nunan D. 2003, s. 13], yazının mühüm mərhələsində şagirdlərin əsas ideya ətrafında maraqlı fikirlər yazması üçün onların düşünməyə sövq edilməsi yazılı ifadə tərzini formalaşdırır. Mövzu üzrə fikirlərin açıq şəkildə, paraqrafa uyğunlaşdırılaraq izah edilməsi şagirdlərin fikirlərini, düşüncələrini, münasibətlərini ifadə etməkdə böyük rol oynayır. Nunan öz təklifində əhəmiyyətli müşahidələrə əsasən qeyd edir ki, şagirdlərin yazı vərdisləri ana dilində məhdud olduğu üçün, ingilis dilində də çox çətin yaranır.

Yazı fəaliyyətində şagird amili

İngilis dilinin tədrisində yazı savadlılığı bacarıqlarının ötürülməsi demək olar ki, hər zaman ümumi bir problem olmuşdur. Bununla birlikdə, bəzi tədqiqatlarda ingilis dilində məhdud bacarıqları olan və bu dildə yazı bacarığı əldə etməyə çalışan şagirdlərlə necə davranmaq məsələsi araşdırılır. C. Riçardz [Richards J. 1974, s. 67] şagirdlərin oxu və yazı məhdudiyetlərini «dil öyrənmə bilməməsi, aşağı zəka və zəif mədəni mənbə» kimi xarakterizə edir.

L.Vıqotski [Vygotski L. 1978, s. 90] öz tədqiqatlarında qeyd edir ki, real dünya ilə qarşılıqlı əlaqələr qurmaq üçün yazı prosesinin tətbiq olunduğu siniflərdə şagirdləri müşahidə və təcrübə vasitəsilə dili öyrənməyə həvəsləndirmək və imkan daxilində yazılı təlimə cəlb etmək üçün sosial-kultural mövqedən yanaşmaq lazımdır.

C.Oakes [Oakes J. 1985] yuxarı siniflərdə ingilis dilinin tədrisində müəllim və şagirdlər arasında daha yüksək əməkdaşlığın olmasının yazı fəaliyyətinin səmərəli aparılmasına müsbət təsir göstərdiyini qeyd edir. Bu müsbət münasibətlərin təhsilalanın yüksək nailiyyəti ilə nəticələnən düsturun bir hissəsi olduğunu göstərir.

Şagirdlər yazı prosesində bələdçilik üçün təkcə müəllimdən asılı olmamağa alışmalı və sinif yoldaşlarına etibar etməyi öyrənməlidirlər. Bu, yazı prosesinin

müxtəlif mərhələlərində çox sayda problemlərin aradan qaldırılması üçün lazımdır. Bu baxımdan, yazıda hər bir şagirdin bütün akademik nailiyyətləri təkcə müəllimlə deyil, sinifdə qrup yoldaşları ilə birgə fəaliyyətdə də əldə oluna bilər.

Müasir yazı strategiyaları

Yazıda istifadə edilən strategiyalara diqqət yetirək:

Əvvəlcədən yazma. Şagirdlərin beyin fırtınası, tədqiqat aparmaq, fikir toplamaq və təsvir etmək, tez-tez fikirlərini xəritə üzərində tərtib etmək üçün diaqramlardan istifadə etmək yazı prosesinin planlaşdırma mərhələsidir. Bu mərhələdə məqsəd nəzərə alınmalı, sonra qısa şərhə başlamaq lazımdır.

Qaralama. Təhsilalanlar bütün fikirlərini müəyyənləşdirib, bir fikri çatdırmaq və ya bir arqument təqdim etmək üçün ilkin tərkibi yaradırlar. Burada öz məqsədini düzgün dəqiqləşdirmək vacib şərtidir.

Düzəliş aparmaq. Şagirdlər məzmunu yenidən dəyişdirmək, əlavə və ya ixtisar etməklə tonunu, tərzini və məzmununu nəzərdə tutulan auditoriyaya uyğunlaşdırmaq üçün işlərini nəzərdən keçirir. Yazı prosesinin bu mərhələsinin məqsədi layihəni təkmilləşdirməkdir.

Redaktə etmək. Yazı prosesində şagirdlər qrammatik və mexaniki səhvləri araşdırır və məzmununda aydınlığı təmin edir. Bu mərhələdə başqa birinin rəyinin olması faydalıdır.

Nəşr etmək. Yazı prosesinin bu son addımında yazı qrupla paylaşılır. Bu, müxtəlif yollarla həyata keçirilə, kompüterlərin köməyi ilə çap oluna və ya internetdə yayımlana bilər.

M.Anderson [Anderson M. 2008, s. 123-137] qeyd olunan bu mərhələlər üçün şagirdlərin ingilis dilində yazı ehtiyaclarını aşağıdakı kimi müəyyən edir:

- mövzuya uyğun kontekstlərdə yazmaq üçün müntəzəm, əlverişli imkanlar;
- yazı prosesini modelləşdirən və faydalılığını nümayiş etdirən müəllimlər;
- yazıları haqqında danışmaq imkanları;
- dil, mövzu və məzmun haqqında əvvəlcədən biliklər;
- müxtəlif yazı formaları və xüsusiyyətlərini bilmək;
- mövzuya uyğun yazı üçün genişləndirilmiş lüğət və s.

Ağıl xəritəsi (Mind Map)

Bu üsul yazı mərhələsinə hazırlığı təmin edir, sanki yazı üçün bir səhnə qurur, yol xəritəsi çəkir, mövzu ilə əlaqəli fikirlər düşünülür və özünüifadə tərzini aktivləşdirir. «Ağıl xəritəsi»ndə yazılacaq mövzuda paraqrafları əks etdirəcək müxtəlif qollar ayrılır və onların ətrafına fikirlər toplanır. Bu zaman

şagirdlər ingilis dilində düşüncələri yazılı ifadə etmək üçün bu qollarda olan sözlərin bir-biri ilə əlaqəsini asanlıqla qurur və ardıcillıq yaradaraq yazırlar.

Planlı yazı

Bu yazı X-XI sinif şagirdlərinə yazılarını yaxşılaşdırmağa kömək edəcək bir yoldur. A.Oshima və A.Hogue [Oshima A and Hogue A. 2009, s. 35] qeyd edirlər ki, planlı yazı bir texnikadır, şagird öz yazılarını plan şəklində tərtib edir və ya plan hazırlayır. Fraqment cümlələri seçib planlaşdırır və fikir ardıcılığı ilə tərtib edib yazır. Planlı yazı heç bir yersiz fikir daxil etməməyi və dəstəkverici fikirlərin məntiqiliyini təmin edir. Bundan əlavə, ingilis dilində qrammatik qaydalara əməl etmə yaxşılaşır, təkmilləşdirilmə yazının təşkilinin ardıcıl həyata keçməsinə kömək edir.

a) *What's this all about?*

b) *What happened?*

c) *Where did it happen?*

d) *When did it occur?*

e) *Who was involved?*

f) *What happened as a result?*

g) *What other choices were possible?*

h) *How does it affect others?*

İngilis dilində yazı prosesinin təşkili

İngilis dilində yazı prosesinin təşkli bu fəaliyyətin uğurla başa çatmasına yol açır və işin planlı həyata keçirilməsini təmin edir. Burada məlumatların toplanması üçün fikirlərin cəmləşdirilməsi, onların inkişaf etdirilməsi, təşkili, mətnə yenidən baxılması və sonda redaktəsi nəzərdə tutulur (sxem 1).

Yazı prosesi. Bu proses fikirlər yaratmaq, onları inkişaf etdirmək, yenidən nəzərdən keçirmək və redaktə etməkdən ibarətdir. Effektiv yazıçılar yazının məqsədinə çatdığından məmnun olana qədər bu mərhələlərdən keçirlər.

Fikirlər yaratmaq. Şagirdlər müvafiq mövzu haqqında bildiklərini kağız üzərində yazmaq, fikir yaratmaq və ya əlavə faktlar tapmaq bacarıqlarını inkişaf etdirməlidirlər. Yazılarının mövzuya aid olub-olmadığını və məqsədinə çatdığını yoxlamaq üçün də bacarıqlara ehtiyac var. Bundan əlavə, paraqrafları səmərəli başa çatdırmaq üçün izlədikləri prosesi izah edə bilməlidirlər.

Fikirlərin inkişaf etdirilməsi və təşkili. Şagirdlər hər hansı bir mövzu və ya tapşırıq haqqında öyrəndiklərini yaxşı quruluşlu bir bütövlükdə necə təşkil etməyi bilməlidirlər. Onlar daha uzun yazı tapşırıqlarında, oxucunun marağına cavab verən güclü, hədəflənmiş məzmunu necə yaratmağı bilməlidirlər. Bunun üçün onlar açar sözlərdən istifadə edərək fikirləri məntiqi şəkildə necə bir-birinə bağlamağı, kifayət qədər dəstəkləyici detalları ehtiva edən paraqraflar yazmağı və güclü sonluqla necə bitirəcəyini əvvəlcədən təşkil etməlidirlər.

Yenidən baxılması və redaktəsi. Şagirdlər hazırladıqları yazı nümunələrinin necə yazılmasına əmin olmaq üçün bir-birinə dəstək verərək, işlərini yoxlamağa

Sxem 1. İngilis dilində yazı prosesinin təşkili

ehtiyac duyurlar. Burada yazı mətninin məzmunu, aydınlığı, forması, üslubu, qrammatik və orfoqrafiya səhvləri daha tez üzə çıxır. Nəticədə, şagirdlər işlərinin düzgünlüyünə görə fərdi məsuliyyət daşıyırlar. Nəzərə almaq lazımdır ki, onlar bir-birinin işlərini özləri redaktə edərkən mətnin məzmununda olan müsbət dəyişikliklər onları yazı fəaliyyətinə həvəsləndirir.

Yazıda yaranan problemlər

İngilis dilində yazı formasına diqqət yetirən A.Raimes [Raimes A. 1991, s. 273-292] yazır: «Nitqin əsas mənbəyi olan oxu və yazı şifahi nümunələrin möhkəmləndirilməsində əsas rol oynayır». Belə bir anlayışa mövzu haqqında düşünmə, qeydlər toplama, məlumat toplama və s. daxildir. V.Zamel [Zamel V. 1985, s. 79-102] ingilis dilində yazını ən qabaqcıl fəaliyyət kimi qiymətləndirərək, bu prosesi fikirlərin kəşf olunduğu yaradıcı bir mərhələ adlandırır.

Yazıda yaranan problemlərə bunlar aid edilir:

1) *Qrammatik problemlər*. L.Vesley [Wesley L. 2009] öz araşdırmalarında şagirdlərin yazıdakı daxili problemlərini ingilis dilində qrammatik problemlərin olması ilə əlaqələndirərək, onların mövzuda isim-fel uzlaşması, tələffüz müraciətləri və bağlayıcılarla bağlı qrammatik problemlərinin olduğunu qeyd edir.

2) *Söz seçimi problemi*. Müvafiq yerdə uyğun sözləri istifadə edərək ikinci bir dildə yazmaq tələbələr üçün problemdir. Oxucunu heyrləndirmək səyləri diksiya probleminə səbəb olur.

3) *Koqnitiv problemlər*. Punktuaasiya problemləri D.Birneyə görə [Byrne D.Ş. 1988, s.16], şagirdlərin yazısında ən çox rast gəlinən problemlərdir. Düzgün durğu işarələri yazıya aydınlıq və dəqiqlik gətirir, yazara dayanmağa və ya

cümlənin müəyyən hissələrinə vurğu verməyə imkan verir. Şagirdlər ingilis dilində durğu işarələrinin düzgün istifadəsində çətinlik çəkir və bu da onlara öz yazılarını redaktə etməkdə problemlər yaradır.

4) *Kapitalizasiya problemləri*. Baş hərflər, cümlə başlıqları və vacib sözlərin başlanğıcının mövzularda düzgün yazılışı vacibdir. Bu sahədə problemlər isimləri uyğun və ümumi isim kimi təsnif etməkdə çətinlik çəkildiyindən yaranır [Kissel D. 2008, s. 53-56].

5) *Tələffüz problemi*. Digər dillərin təsiri, variant tələffüzləri və başqa tarixi səbəblərə görə uyğunsuzlaşan ingilis imla sistemi tələbələr üçün mürəkkəbdir [Hinkel E. 2004].

6) *Məzmun problemi*. İngilis dilinin tədrisində yazı fəaliyyəti zamanı fikirlərini çatdırmaqda çətinlik çəkən şagirdlər, başqaları ilə fikir mübadiləsi edərək, ünsiyyət qurmağa çalışırlar.

7) *Yazıda problem təşkili*. Şagirdlər esse yazarkən paraqrafların qurulmasında, növbəti abzasda əsas ideyanın önə çıxarılmasında və bundan əlavə onların digər mövzularla müqayisəsində bəzi problemlərlə üzləşirlər.

Tədqiqatın metodologiyası

Tədqiqat məqsədilə Bakı şəhərindəki 5 nömrəli məktəbin X və XI siniflərində eksperiment işi təşkil edildi. İlk olaraq, ingilis dilində şagirdlərin yazı haqqında bilikləri, yazının təşkili üzrə aparılan işlərin vəziyyətini araşdırmaq üçün 18 şagird və 2 müəllim arasında anket sorğusu keçirildi (cədvəl 1). Anket sorğusunun nəticələrinə görə, 18 şagirddən 9-u verilən sorğuya qənaətbəxş cavab verdilər. Yəni daha çox şagird orfoqrafik səhvlərin olmasını qeyd etdi. Şagirdlərin mövzuya uyğun söz seçməsi, söz xəritəsini yaratması daha çox müşahidə edildi. Mətnin planlı yazılması haqqında fikri təhsilalanların 6-sı müsbət cavablandırdı. Məktəb səviyyəsində ingilis dilini öyrənən şagirdlərin qarşılaşdıqları problemlərə cümlələrini inkişaf etdirmək üçün fikirlərinin və yazı modellərinin olmaması, yazı biliklərinin aşağı olması və fikirlərini ifadə etməkdə çətinlik çəkməklərini aid etmək olar. Bu səbəblərə görə də yazı prosesində şagirdlər özlərini cansıxıcı hiss edir və öyrənməyə maraq göstərmirlər.

Harmerə görə [Harmer J. 2001, s. 255], yazılı mətn onu danışqdan ayıran bir sıra nümunələrə sahibdir. Qrammatika və lüğətdəki fərqlərdən başqa, əl yazısı və durğu işarələri ilə təzahür edən məktubda söz və mətn formalaşması problemləri də var.

Sxem 2-dən görüldüyü kimi, iki il ərzində yuxarı sinif şagirdlərinin istifadə olunan müasir yazı strategiyaları üzrə fəaliyyətində müəyyən dərəcədə irəliləyişlər olmuşdur. Tətbiq edilən gündəlik yazı, planlı yazı nümunələri daxilində şagirdlər yazının məzmun ardıcılığına nail ola bilmişlər.

Cədvəl 1. Anket sorğusu 1. İngilis dilindən yazı fəaliyyətinin araşdırılması.

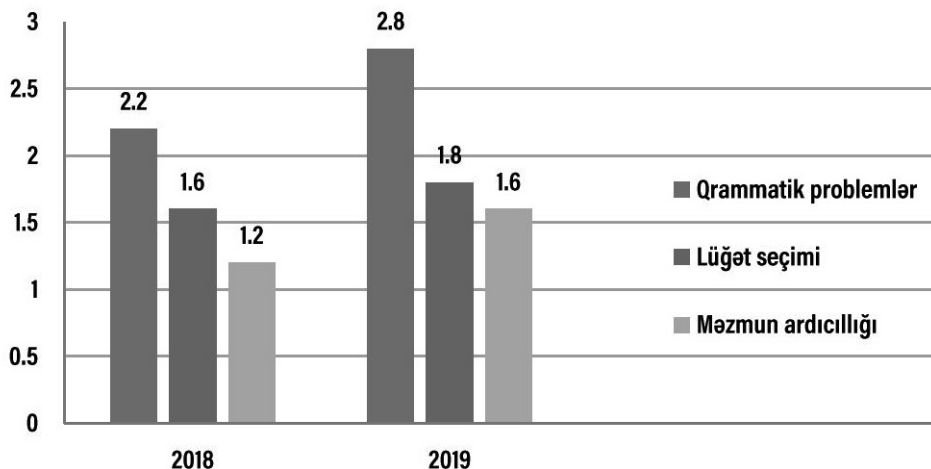
-
1. İngilis dilinin tədrisində hansı formaları vacib hesab edirsiniz?
 Hekayə yazı _____ Gündəlik yazı _____
 Məktub yazı _____ Şeir yazı _____
 Esse yazı _____ Tapşırıq yazı _____
-
2. İlk dəfə olaraq yazı fəaliyyətinə neçənci sinifdən başlamısınız?
 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 Mənə heç vaxt keçirilməyib ____ Əmin deyiləm ____
-
3. Mən ingilis dilində esse yazmağıma əminəm.
 Həmişə ____ adətən ____ bəzi vaxtlar ____ heç vaxt ____
-
4. Esse yazıda orfoqrafik səhvlərim olur.
 Həmişə ____ adətən ____ bəzi vaxtlar ____ heç vaxt ____
-
5. Esse yazarkən mövzu ətrafında söz toplayıram.
 Həmişə ____ adətən ____ bəzi vaxtlar ____ heç vaxt ____
-
6. Mətnin ardıcıl yazılmasında plan tuturam və əlaqələndirici bağlayıcılardan istifadə edirəm.
 Həmişə ____ adətən ____ bəzi vaxtlar ____ heç vaxt ____
-
7. Paraqrafların bütöv seçilməsi üçün əsas ideyanı seçirəm.
 Həmişə ____ adətən ____ bəzi vaxtlar ____ heç vaxt ____
-

Ümumiyyətlə, yazı prosesinə şagirdlərin motivasiya edilməsi təlim prosesində çox az müşahidə edildi. Məlum oldu ki, ingilis dili dərslərində yazı fəaliyyətinin vacib bir bacarıq olması üzrə metodiki iş qənaətbəxş deyil.

Yazıdakı xarici problemlər

a) *Yazı mərhələləri haqqında biliklərin olmaması.* D.Birne [Byrne D. 1988], E.Hinkel [Hinkel E. 2004] yazıda qarşıya çıxan çətinlikləri psixoloji, dil və idrak problemləri kimi təsnif edir. Yəni yazı təbii olaraq gəlmir, əksinə, davamlı səy və çox təcrübə sayəsində mürəkkəb bir bacarığın nəticəsidir.

b) *Şagirdlərdə motivasiyanın olmaması.* Şagirdlərin narahatlıqları və maraqları qəbul edildikdə, yazmaq üçün çox imkanlar verildikdə və iştirakçı olmağa təşviq edildikdə yazı işləri sürətlə inkişaf etdirilə bilər. Bu o deməkdir ki, maraqlı mövzu seçimi və uyğun strategiya öyrənmələri yazmağa təşviq edəcəkdir. Kuper, Kember və Honq [Cooper K. 2014, Kember D. 2008, Ho A. & Hong C. 2008]

Sxem 2. 2018-2019-cu illərdə X-XI sinif şagirdlərinin yazı bacarıqlarının səviyyəsi**İngilis dilində yazı problemləri – X-XI siniflər**

yazırlar ki, dilin pedaqoji-sosioloji quruluşunun təbiətinə görə, yazı konsepsiyalarının təlimatı şagirdlərin motivasiyası və nailiyyətlərinin artırılması üçün açıq, əlverişli və maraqlı dil mühiti olmalıdır.

c) *Qeyri-adekvat vaxt.* Şagirdlər fikir toplamaq, fikirlərini təşkil etmək, qaramalar yazmaq, araşdırmaq və yenidən yazmaq üçün vaxta ehtiyac duyurlar. Kvantum və Çakravertiyə görə [Guantum K. 2000 & Chakraverty A. 2000] dil öyrənməyin vacib bir hissəsi olan yazı, əslində, müəyyən mövzular üzərində düşünmək üçün kifayət qədər vaxt tələb edən əksətdirici bir fəaliyyətdir. Yazının təlimdə birbaşa təqdim olunması, yazı zamanı vaxtın düzgün qoyulmaması şagirdlərdə istər-istəməz çəşqınlıq və həyəcan yaradır, onlar vaxta uyğun yazı vərdişlərinə malik olma strategiyalarından xəbərsiz olurlar. Bu baxımdan, müəyyən edilmiş vaxta uyğun şagirdləri mərhələli yazı fəaliyyətinə cəlb etmək bu problemin həllinə şərait yaradır.

d) *Praktiki (təcrübə) çatışmazlıqlar.* S. Devisə görə [Davis S. 1988, s. 25] yazı, əslində, yaradıcı bir prosesdir və yaxşı yazan şagirdlər fikirlərini auditoriyaya çatdırmağı öyrənməlidir. Bundan əlavə, yaxşı bir yazıçı olmaq üçün şagirdlərin bir çox mövzu haqqında yazması lazımdır.

e) *Müəllimlərin rəyi.* Birne düşünür ki, müəllimlər mühakimədən çox, şagirdlərin yazı nümunələrini oxuyub rəy yazsalar, dinamika daha tez müşahidə olunur [Byrne D. 1988, s. 29]. Rəylər əsasında şagirdlərin yazıdan sonrakı inkişafı

Cədvəl 2. Anket sorğusunun təsviri statistikas

Kateqoriyalar	Faizlər
Daxili problemlər	33% qrammatik problem 26% motivasiyanın olmaması 15% idrak problemi 11% söz seçimi problemi 15% cümlə quruluşu problemi
Xarici problemlər	30% müəllimlərin rəyinin olmaması 15%-in yazı mərhələləri barədə məlumatı yoxdur 18% məhdud vaxt 37% təcrübə olmaması

izlənilir, təhlil edilir və sonda dəyərləndirilir. Bu, təhsilalanlara müəllim tərəfindən şərhlərin alınmasını qiymətləndirməyə və düzəlişlərində istifadə etməyə kömək edə bilər.

Nəticə / Conclusion

Aparılan tədqiqat işinin nəticəsinə əsaslansaq, tam orta məktəb səviyyəsində ingilis dilində yazı fəaliyyəti zamanı həm müəllimlər, həm də şagirdlər bir çox problemlərlə üzləşirlər. Təhsilalanları yazıda ən çox narahat edən qrammatik və cümlə quruluşundakı problemlərdir. Bir neçə şagirdin söz seçimi və lüğət baxımından problemlərinin olması da reallıqdır (cədvəl 2). Yazı fəaliyyətinin təşkili, mərhələləri və strategiyalarının təlimdə tətbiqi vacib hesab edilməlidir.

Bundan əlavə, şagirdlərin yazısında aşkar edilən problemlər xarici təcrübənin olmamasını da üzə çıxardı. Bəzən müəllimlər yazdıqlarına heç bir rəy və şərh vermədən yalnız bal yazır və düzəliş edirlər. Təlimdə motivasiyasının olmaması, şagird yazılarına rəyin düzgün qayda ilə verilməməsi də bir problem olaraq qalır.

Yuxarı sinif şagirdlərinin yazı bacarıqlarını müxtəlif üsullar vasitəsi ilə təkmilləşdirmək üçün təlimdə müəllim və şagird amilini nəzərə almaq lazımdır. Yeni yazı texnikaları şagirdlərin yazı bacarıqlarının formalaşmasında mühüm rol oynayır. Beləliklə, nəticə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, şagirdlərin ingilis dilində yazı bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi üçün müxtəlif səmərəli strategiyalar və metodiki üsulların tətbiqi vacib hesab edilməlidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat / References

1. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Azərbaycan Respublikası Ümumi təhsil məktəbləri üçün xarici dil fənni üzrə təhsil proqramı, 2013. s.15-21.
2. Anderson M. (2008). The correlation between choices, motivation, and writing scores in elementary school. Retrieved from Pro Quest. p.123-137.
3. Bodrova E. & Leong D.J., Cley M. & Halliwell S. (2006). Tools of the mind: The Vygotskian approach to early childhood education. Boston: Prentice Hall. pp. 34-46.
4. Byrne D. (1988). Teaching Writing Skills. London: Longman
5. Harmer J. (2001). The Practice of English Language Teaching. Harlow, Essex: Pearson Education Limited.
6. Hinkel E. (2004). Teaching Academic ESL Writing: Practical Techniques in Vocabulary and Grammar. Lawrence Erlbaum Associates.
7. Kissel B. (2008). Promoting writing and preventing writing failure in young children. Preventing School Failure, 52 (4), pp. 53-56.
8. Nunan D. (2003). Practical English Language Practice. Singapore: Mc Graw-Hill Company.
9. Oshima A and Hogue A. (2009). Writing Academic English. 3-rd Edition NY: Addison Wesley V. Longman (2009).
10. Oakes J. (1985). Keeping track: How schools structure inequality. New Haven, CT: Yale University Press.
11. Raimes A. (1991). "Out of the woods: Emerging traditions in teaching writing". TESOL Quarterly, 25.3. 273-292.
12. Zamel V. (1985). Responding to student writing. TESOL Quarterly, 19, 79-102.
13. Chakraverty A. & Gautum K. (2000). Dynamics of writing. Forum, 38 (3).
14. Davis S. (1988). "Creative Writing." Forum V 36, No 4: p.44
15. Kember D. (2008), Ho A. & Hong C. (2008). The importance of establishing relevance in motivating student learning. Active Learning in Higher Education, 9 (249), 249-263. doi: 10.1177/1469787408095849
16. Vygotsky L. (1978). Interaction between learning and development. In M. Gauvain & Richards J. (1974). Readings on the development of children (2nd ed.), (pp. 29-36). New York, NY: W.H. Freeman and Company.
17. Cooper K. (2014). 6 common mistakes that undermine motivation. Kappan Magazine, 95 (8), 11-17.